

Rathenau Instituut

“Except for an elite minority who have the power and resources to make decisions about investment, purpose and designs, technology is something that happened to us. [...] We largely have to live with the major choices made by a few.”

Uit ‘The Mechanic and the Luddite’ van Jathan Sadowski
(politiek econoom)

Column van Mariëtte van Huijstee

Programmaliijn 2 van de Mediawijsheid Kennisdag stond in het teken van ‘Ongehoorde meningen’. Tijdens deze programmalijn stond de vraag: ‘Hoe maken we het online publieke debat inclusiever, rijker en meerstemmiger?’ centraal. De programmalijn werd geopend met vijf korte, prikkelende columns waarin vijf denkers hun perspectief op het thema ‘ongehoorde meningen’ gaven. Eén van hen is Mariëtte van Huijstee, Onderzoekscoördinator Digitalisering bij het Rathenau Instituut.

Ik wil mijn column vandaag beginnen met een quote van Jathan Sadowski, een politiek econoom, uit zijn recente boek *The Mechanic and the Luddite*. Sadowski schrijft: *“Except for an elite minority who have the power and resources to make decisions about investment, purpose and designs, technology is something that happened to us. [...] We largely have to live with the major choices made by a few”*.

Deze quote beschrijft wat mij betreft krachtig de situatie waarin wij als Nederlandse burgers in een hooggedigitaliseerd land terecht zijn gekomen: Ons leven speelt zich steeds meer af binnen de kaders die door grote techbedrijven uit Amerika bepaald worden. Wij leven steeds meer in het wereldbeeld van een paar grote machtige mannen. Kijk dit zijn ze:



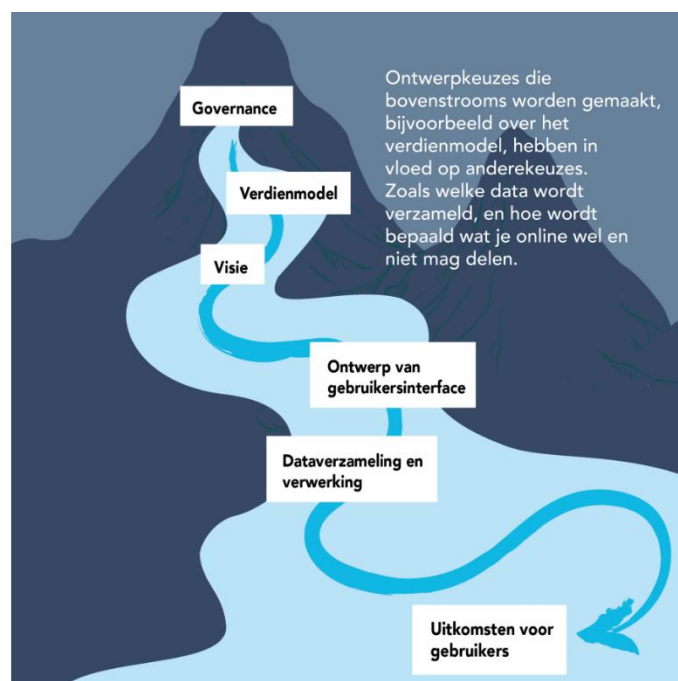
Dit zijn een aantal techbro's op de eerste rij bij de inauguratie van Trump. We zien Mark Zuckerberg, CEO van Meta, Jeff Bezos, CEO van Amazon, Sundar Pichai, CEO van Alphabet, het moederbedrijf van Google, en natuurlijk Elon Musk, de CEO van X maar ook Space X en Tesla.

Sinds Trump het Witte Huis weer bestierd, zijn de zorgen over de afhankelijkheid van onze samenleving van big tech, toegenomen. Van links tot rechts wil men minder afhankelijk worden, uit angst voor de grote rode knop van Trump: "straks kan hij onze overheid uitzetten". Of ons onder druk zetten om dingen te doen die we niet willen.

Dit is een zeer reële angst. En het is mogelijk zelfs al aan de hand. De rel rondom de geplande overname van Solvinty is jullie vast niet ontgaan. Solvinty levert het platform waarop DigiD draait, en wordt waarschijnlijk overgenomen door een Amerikaans bedrijf. Waarom wordt deze overname niet tegengehouden? Om Amerika niet te schofferen? Daar begint het op te lijken.

Deze zorgen over de digitale autonomie van Nederland horen we veel, en daar ga ik het dan ook niet verder over hebben. Waar we minder over horen is een veel sluipender trend, die wellicht nog wel ingrijpender en fundamenteeler is dan de grote rode knop van Trump: digitale technologie bepaalt in toenemende mate onze handelingsruimte. De manier waarop we informatie vergaren, met elkaar communiceren en samenwerken, waarop we zorg ontvangen, onderwijs geven en krijgen.

En wie die digitale technologie ontwerpt, bepaalt de handelingsruimte van eindgebruikers. Dat brengen we bij het Rathenau Instituut in beeld via het Ontwerpkeuzenmodel, achter mij op het scherm. We hebben gekozen voor een rivier als metafoor, waarin keuzes die bovenin gemaakt worden, de uitkomsten voor eindgebruikers in de monding van de rivier bepalen. Ontwerpkeuzes die bovenstrooms worden gemaakt, bijvoorbeeld over het verdienmodel, hebben invloed op keuzes 'benedenstrooms', zoals welke data wordt verzameld, en hoe bepaald wordt wat je online wel en niet mag delen.



Voor mensen die het meest lijken op de techbro's en passen in hun wereldbeeld, werkt de technologie vaak prima. Ik moet hier denken aan de zeven vinkjes van Joris Luijendijk: witte hoogopgeleide heteroseksuele mannen. Hoe meer vinkjes een persoon heeft, hoe minder last je zal ervaren bij het gebruik van digitale technologie. Maar als je een vinkje mist, dan zul je vaker ervaren: *computer says no*.

Denk aan mensen met een afstand tot de digitale wereld, die een onterechte parkeerboete die ze via een scanauto krijgen opgelegd, niet meer kunnen aanvechten omdat ze verzanden in de digitale systemen van de overheid. Over deze groep mensen zullen de sprekers van Cybersoek ons straks meer vertellen.

Of denk aan de queer persoon wiens sociale media post over zijn transitie wordt verwijderd, omdat het tegen de regels van het platform in zou gaan.

We hebben het vandaag over meningen en meningsvorming, en daar spelen sociale media een grote rol in. Maar welke stemmen op sociale media versterkt worden, en welke ongehoord blijven, wordt bepaald door een aanbevelingsalgoritme. En wie ontwerpt dat algoritme? Precies, de techbro's die je net achter me zag. Zij kiezen ervoor content te belonen die veel aandacht genereert, in plaats van content die bijvoorbeeld verbinding of begrip tussen mensen versterkt.

We lijken soms te vergeten dat digitale technologie geen natuurverschijnsel is, maar door mensen wordt ontworpen. We kunnen in Nederland en Europa ook zelf digitale technologie bouwen en ontwerpen.

Ja, dat zou er dan anders uitzien dan de hapklare brokken die door big tech geserveerd worden, maar dat is dan ook juist de bedoeling.

Wat nou als we digitale technologie zouden ontwerpen voor mensen met minder vinkjes dan de techbro's? Als we een parkeeroplossing zouden ontwerpen voor een persoon met een afstand tot de onlinewereld? Of een online platform dat queerjongeren als uitgangspunt neemt, die behoefte hebben aan contact, maar ook aan een veilige omgeving? Die benadering heet *Design from the margins* en is bedacht door Afsaneh Rigot. In die benadering zijn mensen die normaal buiten de boot vallen in ontwerp geen 'edge cases', maar staan hun ervaringen juist centraal. En dat levert hele andere uitkomsten op dan we nu uit Silicon Valley krijgen.

Met de snelle ontwikkelingen rond generatieve AI staan we op een nieuw kruispunt: laten we ons weer meesleuren in de fantasie van de nieuwe generatie tech bro's uit Silicon valley? Of durven we zelf te dromen over een wenselijke toekomst en de regie terug te pakken?

Vanuit de beleid- en ondernemers hoek horen we vaak: "we dreigen de boot te missen, we moeten versnellen". Maar waar gaat die boot eigenlijk naartoe? Wat is het eindpunt dat we nastreven?

Het is dan belangrijk ons te realiseren dat het doel dat de techbro's nastreven niet het doel is waar wij in de regel over dromen: het oplossen van maatschappelijke problemen, zoals tekorten in de zorg, het klimaatprobleem, ziektes bestrijden.

“Met de snelle ontwikkelingen rond generatieve AI staan we op een nieuw kruispunt: laten we ons weer meesleuren in de fantasie van de nieuwe generatie tech bro's uit Silicon valley?”

Nee, hun doel is om algemene kunstmatige intelligentie te bereiken, oftewel een vorm van intelligentie die sterker is dan die van de mens. Wat we daaraan hebben, weten we nog niet. En ook niet of de voordelen opwegen tegen de nadelen. Maar het lukt de nieuwe generatie techbro's heel goed om bijna iedereen te overtuigen dat hún pad van AI-ontwikkeling, namelijk dat van enorme dataextractie, en extreme hoeveelheden rekenkracht, energie en water, de enige weg is naar toekomstige welvaart. En dat bemoeilijkt alternatieve paden, die er wel degelijk ook zijn.

Mijn boodschap vandaag is: durf te dromen over een eigen koers! Autonomie krijg je niet toebedeeld, die moet je pakken. Dat begint met een 'yes, we can!' houding. Met lef. En vervolgens is er een inclusief ontwerpproces van digitale technologie nodig, waarbij juist mensen worden betrokken die NIET alle vinkjes hebben. Want als het voor hen werkt, werkt het voor ons allemaal.

Wie is er dan aan zet? Dat is niet een partij. De wetenschap kan AI-toepassingen ontwikkelen die gericht zijn op het oplossen van specifieke maatschappelijke problemen, in plaats van op algemene superintelligentie. De media kunnen digitale ruimten helpen ontwikkelen en gebruiken waar waarden als diversiteit en pluriformiteit, in plaats van aandacht, de boventoon voeren. Docenten kunnen generatieve AI weren uit klaslokalen en output van taalmodellen niet zien als 'goed genoeg'. Professionals in mediawijsheid kunnen studenten opleiden tot kritische, dappere, autonome makers van digitale technologie, in plaats van als makke eindgebruikers. Consumenten kunnen zich afvragen of het gebruik van bepaalde technologie op de lange termijn in het belang van hen, de mensen om hen heen en de planeet is. En burgers kunnen kiezen voor politieke partijen die visie laten zien op het gebied van de digitale samenleving van de toekomst.

Ik sluit af met een oproep aan jullie allemaal: Laat je niet wijs maken dat het wereldbeeld dat de techbro's voorspiegelen de enige mogelijkheid is. Durf te dromen, en wees autonoom.

Dank u wel.